

Hidak a politikában - avagy a helyi társadalmak

"Rettenetes, hogy a tényektől nem tudhatjuk meg a valóságot" (Rilke)

Szent Ágoston az államot egyenesen a bűn gyümölcsének és következményének tekintette. Az állammelfogás felvilágosodás utáni korszakában, s főleg a liberális hatalomkritikában azonban már nem valamiféle mumusnak tekintik a politikai élet gyakorlatának eszmei és szervezeti irányítóját, hanem végrehajtó, intézkedő szervnek, amelynek célja nem a társadalmi közösségek korlátozása, hanem az állam alkotóelemeinek, ezek együttműködésének biztosítása. A tekintélyállamok és a liberális parlament segítségével korlátozott hatalmi rendszerek megítélése nemcsak az "államcélok" természetéről szóló "civil" vélekedés volt, hanem olyan gyakorlati megoldások sorozata, amely az erkölcsi megítéléstől a konkrét hatalomkorlátozásig mindenféle módon kierőszakolta az államhatalmi ágak elválasztását (vagyis a törvényhozói, a végrehajtói és a bírói funkciók elkülönítését).

A 19-20. században intenzíven átalakuló falusi társadalmak a szociológiatörténet iskolateremtő személyiségeinek munkáiban is megjelentek, s bár történeti áttekintéseikben kiemelték az igazgatáshistória számos tényének fontosságát, nem győzték mindegyre hangsúlyozni a társadalomszerkezet és a településrendszerek más típusú összefüggéseit. A nagy elődük nyomdokaiba lépő kortárs társadalomtudósok már arról is bővebben írhattak, hogy a kapitalizálódás folyamatában miként tapossa el a politikai, igazgatási és ipari ágazati hatalom a falusi közösségek, a helyi autonómiák, az önellátó és területi közelség alapján szerveződő csoportviszonyok számos társadalmi körülményét. A századunk

második felében jellemzővé váló politikai folyamatok pedig egyenesen az államok és társadalmak (hol "álló", hol "mozgó") háborúját eredményezik, amely küzdelemben kiemelkedő szerepe van immár a helyi társadalmaknak, a civil engedetlenségnek. Ezeket a társadalmi szerveződésformákat, illetve megismerési folyamatukat érdemes itt valamivel részletesebben is megvizsgálni.

1. "Helyiség" a nyugati világban

Századunk huszas éveiben a szociológia végképp ágazatokra bomlott, s a specializálódás egyik úttörő irányzata éppen a városszociológia lett. Kutatói hol humán ökológiának, hol strukturális funkcionális irányzatnak nevezték szemléletmódjukat, s hol statisztikai-demográfiai eszközüket, vagy bioökonómiai eszköztárat, kommunikációelméleti vagy játékelméleti nézőpontot vettek igénybe az emberek megtartásának és lakóhelykötöttségük lényeges dimenzióinak elemzéséhez.

A klasszikus amerikai városszociológia úgynevezett "chicagói iskolája" a térbeli, ökológiai folyamatok, a település fizikai szerkezete, a beépítettség és a funkcionális tárgyi-környezeti adottságok kérdéseivel kezdtek foglalkozni. Munkáikban megjelentek a városok és környezetük organizációs problémái, az emberi kapcsolatok pusztulásának jelei, a falusi közösségek integráltságának tényezői, s mindaz, amit nem okvetlenül az iparosodó város strukturájától szokás függővé tenni. Kifejezték azt is, hogy a térnek önmagában nincs lokális tartalma, azt csakis az életmód-jelenségek, a társadalmi struktúra folyamatos változásának következményei töltik meg tartalommal, így a lakóhely vizsgálata, vagy a helyi közösségek elemzése helyett a települési struktúrát, funkciót és a települési környezet térreleváns elemeit kell nagyító alá venni.

Az amerikai városszociológiai irányzatok mellett ide kell még sorolni azokat a lokális vizsgálatokat (javarészt elméleti, politikai,

szociológiai fejtegetéseket), amelyek a társadalmi mozgások, a politikai hatalomgyakorlás, az érdekfolyamatok kérdésköréről szólnak. Anélkül, hogy ismertetni szándékoznék a magyarul is több kitűnő válogatásban napvilágot látott szemléletmódokat, csupán említem, hogy a közvetlen társadalmi aktivitásra, részvételre és érdekreprezentációra irányuló vizsgálódások viszonylag pontosan megérik, miféle különbség van az amerikai lokalitás és a másfajta, európai vagy harmadik világbeli térbeliség és a társadalmi-települési besoroltság között.

Az amerikai városszociológia huszas-harmincas évek utáni megújulása az ötvenes-hatvanas években tapasztalható. Ezidőtájt már népszerűsége kezdetén jár a francia Castells-iskola, amely a marxi társadalomelmélet nyomán tér és társadalom változását a termelési mód függvényeként, az urbanizáció folyamatát pedig a termelési módot hordozó társadalmi jelenségként elemzi. A települést nem lokális térként, hanem társadalmi jelenségként vizsgáló kutatási irányzat a "tranzaktív irányítás" és a felhalmozó magatartás mellett a "redisztributív irányítás" és az állami beavatkozás rendszerét hangsúlyozza. Szociológusai a lokalitás keresése helyett az ösztársadalmi jelentőségű folyamatok helyi hatását mint a társadalmi beavatkozás egyik módját, a területi egyenlőtlenségek következményét definiálják. Az ösztársadalmi, illetve általános társadalomelméleti problematika deduktív alkalmazása persze összekapcsolódik itt is a politikai szociológiai nézőpontokkal, de a lokális gondok definiálása helyett a térbeli törvényszerűségek szintézisét kereső iskola a térfolyamatokat jobbra élő emberektől függetlenített jelenségként írja körül. "A lokalitás iránti érzéketlenség renaissance-ának" nevezik egyesek ezt a törekvést.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján szerte a nyugati szociológiában újra megjelenik a lokális társadalmak és identitások vizsgálata, megszorodnak és egymásra halmozódnak a legújabb kutatási módszerrel "érvényes" tapasztalatot népszerűsítő cikkek. A

publikált munkák többsége (elsősorban az angol és a francia nyelvterületen) a várostervezés és a lakóhelyi közösségek "optimalizálható" viszonyát elemzi, etnikai közösségek elgyökértelenedésének ellenszerét keresi, új közösségteremtési kísérletek esélyeit taglalja. A harmincas évek neves kutatói ismét porondra lépnek ebben az időben, s ha nem is személyesen, de követőik alakjában ismét fölvetik a Robert Redfield által megfogalmazott "falukontra város dichotómiát", a nagy és a kis tradíció szembeállítását, a városi és falusi közösségek autonómiafokának megítélhetőségét. A külvárosiság, a bevándorlók státusa, a perspektívák, a szokásörzés, a "többiek" és a "saját helyzet" értékelésének minidramái, a megmerevedő vagy éppen elpuhuló társadalmi struktúra, az életmód rétegzettség a kurrens témák. S a levelezőlapról jól ismert városok (Párizs, Mexico City, Boston, Chicago) mellett sor kerül az addig "problémáktól mentesnek" hitt modern poliszokra, a holisztikus szemléletmód mellett pedig - amely a városi kultúrát, életmódot, település-élményt totalitásában igyekszik megragadni -, egyre gyakoribbá válnak az empirikus, apró kérdésekre koncentráló leírások, valamint azok a szintézisek is, amelyek a harmadik világ várostudományi, településszociológiai megközelítéseiből származnak.

A nyugati urbanisztikai, településkutatási, fejlesztéspolitikai vagy városrekonstrukciós vizsgálódások a huszadik század második felétől nemcsak a szociológiai kutatásokkal egészülnek ki. Hanem szinte "bekúszik" ebbe az egyre nyomasztóbbnak ítélt modernizációs trendbe (a metropoliszok és megalopoliszok kialakulásába és végzetesen megállíthatatlan fejlődésfolyamatába) az a társadalmelemző eszköztár, amely eredetileg más funkciójú volt: a huszas évek "human relations" irányzatából a mikrocsoportok a szociálpszichológiai vizsgálati módszereit veszik át, az etnopszichológia ismeretkincsét fölhasználják a városokba települt népcsoportok etnokulturális sajátosságainak megismeréséhez, azután osztályok helyett rétegeket

kezdenek vizsgálni, mentalitáselemzések híresednek el, válságlélektan kap lábra, makroelméletek új korszaka következik, és így tovább.

A helyi társadalmak persze nemcsak attól félnek, hogy tudományok foglalkoznak velük, nyugodtan működnek azoktól függetlenül is, bár létezésük minőségét nem hagyja változás nélkül az érdeklődés feljűk fordulása. Nem volt új a franciáknál, illetve a németeknél sem a helyi közösségek, rurális szférák vizsgálata. Így a századunk második felében a nyugati szociológiában és településkutatásban új intenzitással induló feltérképező munka már könnyűszerrel építhetett ezekre a hagyományokra, tudástárakra. Mindezt azért kell jó okkal hangsúlyozni, mert nem volt így, nem lehetett így a magyar szociológiában.

2. Hazai kutatás- és szemléletirányok

Közismert ma már a magyar kutatástörténet számos jelentős, iskolateremtő egyéniségének életműve (gondolok itt Erdei Ferencre, Rézler Gyulára, Szabó Zoltánra, Jászi Oszkára, a Magyary-iskolára, Kovács Imrére, a népi szociográfus mozgalomra stb.). Közülük és pályatársaik közül azonban alig egynéhány minősült a második világháború utáni társadalomtudományi gondolkodásban "elfogadhatónak", vagy elismertnek. Elég megnézni a monográfusok és eszmetörténészek köteteit (Huszár Tiborra, Laczkó Miklósrá, Tóth Pál Péterre, Némedi Dénesre, Salamon Konrádra hadd utaljak itt), milyen későn, a hetvenes évek és nyolcvanas évek fordulóján juthattak el azokhoz a publikációkhoz, amelyekben a harmad- vagy fél évszázaddal korábbi alkotók munkásságát elemzik. A hajdani társadalomvizsgálatok egy része azonban még ma is ismeretlen, vagyis rejtett érték az érdeklődők nagyobb hányada számára, és még kevésbé történt meg a ritka szövegkiadásokon túl annak kimutatása, mit jelenthet ma számunkra a módszer és a szemlélet, az összehasonlítható eszköztár és az elkötelezettség a társadalomvizsgálatban.

A párhatalmi tudományirányítás szinte mind a mai napig nem "engedélyezte", vagy nem nézte jó szemmel a helyi társadalmak nélkülözhetetlenül fontos kutatását. Nagyon jellemző, hogy az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetében a nyolcvanas évtized hajnalán indult "helyi társadalom" tematikájú kutatás is a falusi munkásság elemzésének ürügye alatt kapott "zöld utat". A témával szembeni értetlenség jól jelezte, hogy "fölsőlegesnek" tartják ezzel foglalkozni, hiszen a "lokálpatriotizmus" csupán afféle feudális csökevény, amely idővel elmúlik, ha nem bolygatják. A helyi társadalmak több évtizedes (vagy évszázados?) hazai kutatástörténetét érdemes lenne itt röviden azzal jellemezni, hogy még a nyolcvanas évek végén is csupán a definíciós kísérleteknél tartanak a téma szakkutatói. Az árnyalatok, kutatási módszerek és nézőpontok ismertetését itt csak jelzésszerűen vállalhatom, ezért főképp a lényeges eltérésekre, alapvető vitákra irányítom a figyelmet e rövid vázlatban.

Úgy gondolom, ma már csak több ezer oldalnyi szakirodalom "átlapátolásával" lehetne kideríteni, hol és ki használta először a helyi társadalom kifejezést. Minthogy a Mikszáth, Móricz és Eötvös által megénekelte "koralátfá-szindróma" a bürokratikus megyei igazgatási gyakorlat litterátus kritikája volt, s lévén a magyar igazgatástörténészek szakmai racionalitása tekintettel volt a liberális-alkotmányosság nyugati mintáira, éppenséggel vagy száz esztendeje is foganhatott a helyi társadalom fogalma. Az elmúlt száz esztendő jogi, politikai és igazgatási szakirodalma falusi községről, vagy városról, önkormányzati közönségről beszél, s a múlt század hatvanas éveitől az első világháborúig a települési közösség egyúttal a többségben lévő nemzetiségiekkel szembeni alapállás szimbóluma, a magyar múlt jelenbe ívelő tradícióinak archetipikus jelképe is volt. A két világháború közötti közigazgatási reformküzdelmek sem fogalmazzak a helyi közösségekről, mint "társadalomról". A magyarul olvasható szociológiai szakirodalomban - úgy tudom - először C.W. Mills: Az uralkodó elit című kötetének egyik fejezetcímeként szerepel a "helyi társadalmak fogalom, s ugyanitt a jegyzetanyagban a huszas évek

végétől az ötvenes évek elejéig megjelent fontosabb amerikai kötetek bibliográfiáját is megkapjuk.

A magyar társadalom politikai közéletére és hatalmi szerkezetére vonatkozó alapkérdést, hogy ugyanis van-e ma Magyarországon helyi hatalom, s hozzá képest miben áll a helyi társadalom Gombár Csaba tette föl egy szakmai körben, intézeti belső kiadványban. E kérdésre később több kiadványban napvilágot látott, s többé-kevésbé részletes válaszokat, vitatkozó indulatokat is magára hívott. Nem lehet elvitatni a kérdés továbbgondolásának és kutatási témává emelésének dicsőségét Böhm Antaltól és Pál Lászlótól. Kutatási és szakirodalmi előzményekre visszatekintő, feladatmegjelölő tervtanulmányok egy helyen jelent meg Gombár alapcikkével, s bár ez utóbbinál sokkal több vitát kiváltónak minősült, néhány momentumot ki kell emelni dolgozatukból.

Gombár Csaba és a Böhm Antal - Pál László szerzőpáros is kitér az amerikai kutatástörténeti és a magyar közigazgatási tapasztalatokra. Idézik Mills véleményét, aki azt írja, hogy a "helyi társadalmak alkották az egyetlen amerikai társadalmat" a polgárháború előtti időkben, azóta azonban a "vidéki Amerika" gyors növekedése és a városi-kisvárosi helyi elit megerősödése miatt a hatalmi hierarchia a gazdagok kezébe került, rendszerint a középosztályi elit jutott döntéshozó pozícióba. A monarchikus elvtől jobban meghatározott Európában viszont a hatalomkoncentráció keményebben intézményesült, tehát a hatalom maga is a tényleges döntéshozók kezében összpontosult. Következőleg intézményes, erőszakon alapuló, gazdasági és szellemi potencialitásban megnyilatkozó eszmeiség adta a hatalom rangját, jobbik esetben kölcsönviszony formájában, vagyis, hogy a döntéseket kézbentartó személyek befolyásolhatók voltak gazdasági, szakszerűségi vagy politikai érdekek racionális érveivel. Kínos persze, hogy a települések, a helyi társadalmak mintegy évszázada már nem képesek saját érdekeik nevében befolyásolni a hierarchikusan följük rendelt hatalmi intézményeket, s az

önkormányzatiság hiányában a helyi hatalmak nem is hatalmak igazából, csupán a politikai képződmények helyi nyúlványai, végrehajtó eszközei - írja Gombár.

Bóhm Antal és Pál László a polgári szociológia szinonim fogalmaival kezdik témájukat körülírni ("local social situation", "local community", "locality"), és a rurálszociológia irodalmára (főleg Howard Newby hetvenes-nyolcvanas években megjelent tanulmányaira) hivatkoznak. Kifejtik, hogy a társadalom "középszintű" szférájában, annak is inkább "finomszerkezetében" található értéktartalmak nemegyszer pejoratív minősítést kapnak, a "helyit" többnyire provinciálisnak értelmezik az emberek, ami nálunk főleg a centralizációk hosszú trendjével függhet össze. Pedig a lokális társadalmi térben önmagát megújító felhajtóerők, dinamizmusok találhatóak, amelyek a "mindenható" központok ellen a (politikai propagandánkban sokszor szereplő) "helyi kezdeményezések" révén a társadalmi játéktér szélesítésére alkalmasak.

Ehhez minálunk több hamis és kényszerű jelenség rossz felhangja is társul. Egyfelől a tradicionális közösségek közismert pusztulása, szétesése. Azután a mesterséges, kívülről "deklarált" struktúra-modell, vagyis a társadalom lokális elhelyezkedésének térbeli szerkezete, a településrendszer mesterségesége, illetve "közvetítő rendszerként funkcionálása". Például a társadalom egészének tagoltságát a helyi társadalom nemcsak egyszerűen "leképezi", hanem "az adott térség természetes és mesterséges feltételein szerveződő minőségek erőterében lokális - azaz, szűkebb, vagy tágabb régióban érvényes - társadalmi szerkezetté transzformálja". Ez devalválhat társadalmi pozíciókat, státuszokat, segítheti vagy depriválhatja a helyi társadalom tagjait, átrendezheti a "hivatalos" értékrendet és "helyi értéket" kölcsönözhet érdekeknek, esélyeknek, stratégiáknak, sorsoknak. Vagyis a helyi rendnek, az állítólag szétmállott szokásrendnek megfelelően, "helyben érvényessé" vagy épp érvénytelenné tehet a lokalitás mindent, ami a társadalom intézményrendszerében,

hierarchiájában, rétegzettségében csakis itt, helyben fontos. Böhm és Pál a termelési-gazdasági szerkezet, a munkamegosztás, a helyi népesség "kompaktsága" és kohéziója érdek-alapjait tartja fontosnak, kiemelve az értelmiség szerepét, közvetítő funkcióját, a "nagy társadalom" felé artikulálható helyi érdekek fontosságát, az érdekközvetítés kétirányúságának (lefelé és fölfelé mozgásának) jelentőségét.

A helyi társadalom átéli a kívülről irányítotttságot, az alárendeltséget. Nem ismerjük hogyan, de annyi bizonyos, hogy a "lakópolgároknak" az identitás elemeként, a gazdasági szerepvállalásért, illetve az életbenmaradásáért folytatott küzdelem feltételeként kell tudomásul vennie egyenlőtlen helyzetét, hierarchiába tagoltságát, anyagi és szellemi javainak mások általi elosztását.

Jó példa erre, hogy a "telepített ipar" éppenséggel nem a helyi gazdaságok segítője, hanem a redisztributív hatalom eszköze. (A redisztribúció Polányi Károly fogalmi apparátusából való: a munkamegosztás és az anyagi javak elosztása utáni újabb eszköz a területi centrumok és ágazati, vagy politikai apparátusok kezében, amely társadalmi kontroll nélküli újraelosztást tesz lehetővé, vagyis méltánytalan elosztási előnyöket és hátrányokat sem zár ki). A kívülről irányítotttság nemcsak hatalmi jellegű: minden település akkor kap fejlesztési pénzeket, ha "fejlődik", de csak akkor fejlődhet, ha van miből. "Gyarapodhat" persze lakosságszámát tekintve, lehet társadalmi munkában épített csatornája és törpevízműve - s ha "jól" igyekezett, akkor várossá nyilvánítják, hiteleket vehet fel, iskolát és lakást építhet, prosperálhat, stb.

Mindettől azonban még nem lesz a helyi társadalom közösséggé - pedig ez Böhm Antal és Pál László szerint a lokalitás másik kulcskategóriája. Baj azonban, hogy csak pótlékok vannak, erőltetett közösségek, laza és esetleges viszonyok, szerves kultúra nélkül, intézményi feltételek motivációi nélkül. Ennek megfelelő a társadalmi

tagoltság is: sok az eljáró dolgozó, az ingázó, az elégedetlen otthonmaradó, elmegy a helyi értelmiség jobb helyekre, helyükbe idegenek "jövevények" érkeznek, hiányzik a középrétegek érdekközvetítő törekvése, szétagulódik a helyi népesség korosztályokra, munkajellegcsoportokra, romlanak a település egészének perspektívái is.

A "helyi társadalom" sorozatcímmel publikált módszertani és elméleti alapozó kötetet 1983 óta évente egy újabb követte (Jelenleg a tizenegyedik kötet készül). A műhelyviták során egyre finomabbra csiszolódott fogalomkészlet, a vizsgálati szempontok árnyalódása megnehezíti, hogy itt röviden és mégis érzékeny színskálán mutassam be a hipotéziseket, metodológiai alapelveket és tapasztalatokat. Ezért rövidítésre, lényegkiemelésre szorítokozom, szükségképpen egyszerűsítve a téziseket és álláspontokat.

A hazai helyi társadalom-kutatások nyitott, lezáratlan, definiálatlan területről készülnek, átalakulóban és jelentősen bővülőben van az alkalmazott kutatási technika, a szakszókincs, a helyi-ség dimenzióinak meghatározása, sőt a célok is eltérőek.

A leggyakoribb az empirikus szociológiai adatfelvétel és az ennek alapján általánosítható tapasztalat rögzítése. Ennél az "irányzatnál" nemcsak a megrendelő, a kutatást finanszírozó szempontjai érdekesekek, hanem az általánosítás érvényessége is. Ha egy falukutatás készül egyetemisták munkájával, akik TDK-dolgozatot írnak, egész más eredmények olvashatók a kutatási beszámolóban, mintha a párt vezető szerepéről indított adatfelvétel "tudományosított" eredményeivel találkozhatunk utóbb egy megyeváros pártoktatási igazgatóságának évkönyvében. Ha a Dunaújvárosi Papírgyár vagy a Vegyipari Tröszt Kutatásfejlesztési Osztálya támogat egy felmérést, szükségképpen más konzekvenciákat eredményez a helyi (települési) érdekek kapcsán, mintha a kaposvári vagy esztergomi városi tanács kér föl kutatókat. Mindenesetre az empirikus szociológiai vizsgálódások sokasága már

mennyiségi súlyát tekintve is jelentős, a közzétett szociográfiai vagy riportkötetekkel együtt pedig egyenesen földolgozhatatlan mennyiségű ismeretanyagot tartalmaz.

A kifejezetten helyi társadalmi és helyi hatalmi struktúrát elemző törekvések között a társadalomföldrajzosok és az államigazgatási tervezésben dolgozók kutatásai emelhetők ki. Vizsgálati körükben a gazdaság, a társadalom, a közlekedés térszerkezete, a helyi igazgatási gyakorlat, a települési egyenlőtlenségek mögöttes okai, az infrastrukturális elmaradottság következményei, az ingázás és a területi mobilitás problémái kapnak fő helyet. Széles érdeklődési kört, több tudományág kutatóit sorolhatjuk a történeti, vagy történetiszociológiai összefüggéseket keresők táborába. Gazdaságtörténésztől - igazgatásjogászig, néprajzostól filozófusig, agrárszakembertől népfront- vagy TOT-vezetőig a legkülönbözőbb érdeklődéssel, felkészültséggel és eredményességgel folytatnak olyan vizsgálatokat, amelyek adott módon a helyi társadalmakról való árnyaltabb tudást gyarapítják.

Csupán felsorolásszerűen említem a kultúrelméleti, jogszociológiai, ökológiai, etnológiai, településtervezési, oktatásrendszertani, demográfiai, statisztikai, gazdaságföldrajzi, érékképviseleti, kommunikációs (és sorolhatnám még) kutatásokat. Ezeket is, miként a főntebb utaltakat a tematikus tagozódás jellemzi elsősorban, tehát az: milyen nagyságrendű társadalmi teret céloznak meg. Kutatnak falut, tanyát, megyét, fővárosi kerületeket, regionális lakáspolitikát, igazgatásrendszeri reformlehetőségeket, közlekedésforgalmi modelleket, iskolakörzetesítést, helyi érdeket, mozihálózatot és térreleváns befogadási modelleket, helyi választásokat és megyei sajtót, megyebet. A kutatások tömege indult a nyolcvanas években, melyek nem kifejezetten a "helyi társadalomra" koncentráltak, de arról szólnak valamely metszetben. Sajátos tudományági, szakmai elméletek, hipotézisek alapján közelítenek meg részletkérdéseket, s ezek azért fontosak, mert az általánosság szintjéről a konkrét leírásig segítik eljutni a társadalom legkülönbözőbb érdekköreit, segítik

módosulni a fogalmi konstrukciókat, pontosítják azt, amiről szó van ugyan, de kevés érvényes vélemény.

S itt újra említeni kell a tudománytörténeti fáziskésést. A helyi társadalmakat Magyarországon azért sem lehetett évtizedekig kutatni, mert mind a nyugati terminológiát, mind a tapasztalatot, mind pedig a vizsgálandó kérdések többségét azzal vetették el a társadalomirányítók és a tudomány tudorai, hogy a marxista társadalomvizsgálat a struktúrát rajzolja meg, a homogén "nagy egész" működéséről adjon hírt, ne pedig a feudális csökevényként megmaradt lokálpatriotizmusról, falusi elmaradottságról - mert ezek megváltozás előtt álló, fejlődésben lévő jelenségek, melyeket nem kell az imperialista propaganda elé tárni.

Ez persze csupán felszínes magyarázat a szociológia hazai elmaradására. Kétségtelen ugyan, hogy a marxista szociológiát megalapozó kelet-európai munkák még a hatvanas-hetvenes években is tagadták, hogy a szocialista rendszerben strukturális konfliktusok lehetségesek, hogy alapvető osztályérdek-ellentétek dülhatnak, illetve jobbik esetben minden fejlődési látszatot "rontó" jelenséget úgy neveztek meg, mint a társadalmi átstrukturálódás időleges következményét, amelyet természetesen a társadalom fejlődése meghalad majd.

Még fontosabb és tudományfejlődésünktől sem elválasztható következmény, hogy emiatt a hatalompolitikai és tudományirányítási gyakorlat (meg ideológia) miatt az intézményes társadalomkutatás a funkcionalista, rendszerelméleti irányba lépett tovább szorongatott helyzetéből. Elég itt arra utalni, hogy egy alapjában átrendeződő strukturájú társadalomban milyen érvényességű struktúra-modellvizsgálatot lehet készíteni...? Csakis olyat, amely a "stratifikációs trendek" elemzésével egyúttal mellőzi a mikrotársadalomban meglévő válságjelenségek fölmérését, elemzését, illetve egyúttal meg is kérdőjelezi ilyen vizsgálatok értelmét. A magyar társadalom változását

jó három évtizedig folyamatos kibontakozásként, rendszertipikus sikerként elkönyvelő politikai irányításnak a legkevésbé sem volt érdeke, hogy önismereti, egyenlőtlenségi, identitásbeli, térszerveződési, közösségképződési gondokkal számoljon. A marxista településszociológiának csupán "fenegyerekei" fogalmazták meg, hogy a gazdasági elosztás rendszerének, az életút-esélyeknek, a társadalmi javak birtoklási hierarchiájának milyen nyomorító következményei lesznek-lehetnek. A társadalmi egyenlőtlenségek lakóhelyi, iskolázottsági, foglalkozásszerkezeti, vagy kulturális problémáit "nagy bátorság" kellett kimondani még a nyolcvanas évek elején is.

A kutatási és értelmezési irányzatok számossága egyben mutatja nemcsak a tudományágak eltérő nézőpontjait, hanem a helyi társadalmak hiányát, reprezentálódásuk, politikai súlyuk szerény voltát is. Ennek számos oka közül érdemes figyelembe venni, hogy a lakóhelyi társadalom számára részint adott "helyi társadalom mivoltának" számos minőségi sajátossága (például a régtől való helybenlakás, a családi és származási kapcsolatok rendszere, az önkormányzattörténeti emlékek sokasága, a térbeli és időbeli változás átélése), részint hiányzik a helyiség és a település társadalmának homogén "egységként" felfogása, továbbá az együttélés tényének "közös érdekként" vagy előnyként megfogalmazása. A településeket "egészként" csupán az igazgatási vagy irányítási magaslatokon lehet tétélezni, erre a centralizált hatalmi, ágazati, politikai hierarchia kiválóan alkalmas. S amennyiben föl sem merül az önkormányzatiság jogos igénye, "madártávlatból" úgy lehet tekinteni minden településre, hogy azt az iparosodás áldásai elérték, vagy sem, környezetétől elszigetelt, vagy sem, térbelileg zárt és kommunikációs viszonyát tekintve rejtélyes, vagy épp nyitott.

Ebből a szemléletből jellemzően hiányzik az életfolyamatok tényleges ismerete, az emberi kapcsolatok helyi rendszerének (legalább vázlatos) áttekintése, virtuális képe, hiányzik a település lakónépessége, illetve környezeti kapcsolataik komolyanvétele,

hiányzik az "öröklődő" szocializációs, kulturális és életmód-modellek helyhez kötött formáinak tekintetbevétel. Mert, ha kétségtelen is, hogy az urbanizáció, az iparosodás, a tradíciókat fölbomlasztó makrofolyamatok kimozdítják a lokális közösségek, vagy települési csoportok egyedeit, és megszüntetik hagyományos helyhez (munkához, családhoz, rokonsághoz) kötöttségük motívumait és eltérő térbeli-társadalmi hatásoknak rendelik alá az emberek többségét (gondoljunk itt a munkahely és a lakóhely elkülönülésére, az ingázók és bejárók milliós tömegére), mindennek ellenére mégsem lehet magasról nézvést kijelenteni, hogy "homogenizálódott" településrendszerünk és a megkésett, utópolgári típusú modernizáció homogenizálta népességünket is. Néprajzosok, szociológusok a tanúi, milyen mélyen megmaradtak a falusi tradíciók a normák, a minták, az eszmények és modellek terén akkor is, ha a városból más típusú életmintát vitt is haza a vidéki népesség. Nem titok ma már az sem, hogy a város hatása a "népi társadalomra" (Robert Redfield) alig volt erősebb, mint a "városi társadalom" által befogadott tradicionális minták, szerepek, normák, stílusok populárisabb eredetű tömege, s nem más történt, minthogy összekeveredtek a minták, értékrendszerek és modellek.

A lokalitás fontosságának újráfelfedezése, nyugati "renaissance"-a mindenesetre föl kell ébressze figyelmünket aziránt, miként lehetséges, hogy a helyi társadalmak hidat alkothassanak a politika vezérlőpultjai és vezérkari intézményei, valamint az állampolgárok szerves közösségei, mikrocsoportjai között.